

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A pedagógiai pacifizmus.

Mivel a fizikai leszerelést nem sikerült megvalósítaniok, sőt még nagyobb fegyverkezést indítottak meg, azért a pacifizmus hirdetői a lelkek leszerelését kezdték hirdetni, s az iskolára vetették magukat, hogy a jövő nemzedéket iparkodjanak elretenteni a háborútól. Ha ezt őszintén és általánosan keresztülvinnék, tiszteletet érdemlő mozgalom volna. De *Az elszakított magyarság közoktatásügye* elé irt bevezető tanulmányban Kornis Gyula már kifejezte megalapozott kételyét e törekvés eszményi voltával szemben. Mert valóban gyanús az, ha a cseh-szlovák köztársaság elnöke, tehát az 1918-i politikai konjunktúra egyik részese hirdet pacifizmust. Hogy milyen őszinte lehet ez a pacifizmus a francia nevelésben, arra kijózanító példát idéz Kornis Gyula az előbb említett tanulmányban, közölve egy francia tankönyvnek *Souvenez-vous!* c. lázító olvasmányát. A *Carnegie Endowment for International Peace* szép csokrot kötött az európai iskolakönyvek szemelvényeiből, és megmutatta, hogy a béke szelleme csak néhány frázisban nyilatkozik meg a győző államok iskolakönyveiben. De még ennél is tarkább csokrot kötött *Jonathan French Scott*, aki a *Carnegie Donation* kiadványát elégtelennek találta, s újra megvizsgálta az iskolakönyveket a párizsi *Musée Pédagogique*, a lipcsei *Deutsche Bücherei* és a *London County Council* tankönyvgyűjteményeiben, s tapasztalatait: *The menace of nationalism in education* címmel New-Yorkban 1926-ban kiadta. Nagy szemle ez, melyen végighordozva tekintetünket, azonnal leleplezve látjuk azt a pedagógiai konkolyhintést, mely a legyőzött államokban a pacifizmus ártatlan ruháját ölti magára, de a győző államok iskoláiban szítja a nemzeti önértetet, mégpedig azzal a nem is titkolt célzattal, hogy ellenségei ellen még ma is gyűlöletet plántáljon az iskolásgyermek szívébe.

Nekünk magyar pedagógusoknak meg kell látnunk ezt, ne hogy a kigyóbüvölők lágy szavára nemzeti önértetünknek és jellegünknek eddigi sértetlenségét esetleg mi magunk ássuk alá a pedagógiai pacifizmussal.

Az amerikai iskolák.

Jonathan Scottnak New-Yorkban megjelent műve mindjárt Amerikát juttatja eszünkbe. Az Egyesült-Államok iskoláiról senki, még az elnök sem tagadja, hogy a politika eszközei. Az iskola legfőbb célja ott a jó polgár és főleg a jó amerikai polgár nevelése. Oly erős ez a nemzeti érzésre való nevelés, hogy a világ minden részéből és nemzetiségéből odavándorolt embere-

ket 15—20 év alatt teljesen kivetkőzteti régi nemzeti érzéséből, s az illetők büszkén vallják magukat amerikaiaknak. Oly nagy ez a beolvasztás, hogy a nagy tömegben együtt lakó magyar véreink magyar iskoláiban magyarul tanuló gyermekek — tapasztalatból mondhatom — teljesen amerikaiak; az ó-haza már csak a szülők elbeszéléseiből eléjük rajzolódó távoli — mese.

Az amerikai iskolára mindennap az első tanítási óra alatt kitűzik az amerikai lobogót, az utolsó óra alatt pedig bevonják. Minden osztályteremben ott diszeleg az amerikai lobogó. A magyar iskolák termeiben ott láttam a magyar lobogót is, de — a törvény előírása szerint — az amerikai mellett! Még a Szent Patrick-székesegyház kórusán is ott függ a hatalmas amerikai lobogó. Minden szálloda halljában, minden középület első helyiségében üveg alatt, keretben ott van az *Our Flag* felírású útbaigazító hirdetés, mely a nemzeti zászló jelentőségét s a neki járó tiszteletadás módozatait tartalmazza. Nincs az a köztér New-Yorkban, ahol ne volna egy 20—25 méter magas diszes árboc, amelyre az év nagyon sok (8) nemzeti ünnepén felhúzzák a nemzeti lobogót. Ahol az iskola és a közélet ily erősen hangsúlyozza a nemzeti érzést, ott bizonyos fokú képmutatásnak mondható Jonathan Scottnak az a könyve, mely fenyegető veszedelemnek tartja az európai nemzetek nemzeti érzésre való nevelését. Vajjon azt nem veszi észre, hogy az amerikai középiskolák a katonai gyakorlatokat is felvették a tantárgyak sorába? Frank M. Phillips, a washingtoni *Bureau of Education* vezetője, hivatalos jelentésében arról számol be, hogy 1914-ben a világháború kitörése előtti iskolai évben, 82 középiskolában 9.532 fiú részesült katonai kiképzésben. 1918-ban már 1276 középiskola 112.683 fiútanulója, 1920-ban 688 iskola 98.831 tanulója és még 1924-ben is 300 iskola 55.964 tanulója! (*Statistics of public high schools 1923—24*. Washington, 1926. — 2. lap.)

És most lássuk az európai nemzetek iskoláit! Hogyan áll ezekben a pedagógiai pacifizmus ügye?

A francia iskola.

A világháború próbája volt a laikus iskolának. A francia katona bevált a fronton, tehát az iskola jól végezte munkáját. Igaz, hogy a győzelmet nem tudta kicsikarni, csak angol, amerikai és néger segítséggel, de a győzelem mámorában úszó francia ezt nem akarja elhinni, és semmi okot nem talál arra, hogy az iskola irányát megváltoztassa. Az iskolából még ma is kizárja a hitoktatást és a *morale laïque* címén csaknem kizárólag a hazaszeretetet tanítja. Ha más erényt is dicsőít, azt csak mint a hazaszeretetet tartozékát becsüli. Még az egyes tantárgyaknak is csak annyiban tulajdonít létjogosultságot, amennyiben a hazaszeretetet táplálni tudják. A földrajz, a történelem, a nyelvtan, az erkölcstan csak függvényei a *revanche*-nak. 1922-ben Léon Bérard, az akkori közoktatásügyi miniszter, még az espe-

ranto nyelv tanítását is megtiltotta, mert ez „elválasztja az ifjút a saját anyanyelvétől és hazájától.“ (Beigbeder: *La Formation du Futur Citoyen*. p. 183.)

A francia polgári fiúiskolák és elemi iskolai tanítóképzők legújabb (1920) tanterve előírja, hogy „az iskola feladata a nemzeti egység szellemének ápolása és fejlesztése s a hazaszeretetre való nevelés“ (*Organisation et Programmes des Écoles Primaires Supérieures de Garçons et des Écoles Normales Primaires*. 13—20. l.) „A francia történelemnek — olvashatjuk tovább — nevelő értéke van; és ez az értéke teljesen egyedül álló (!), mert Franciaország az emberiség nevelője volt minden időben, a keresztresztes hadjáratok alatt épügy, mint a forradalom idején; XIV. Lajos alatt épügy, mint a felvilágosodás korában. Sőt ha más nemzeteket tanulmányozunk. akkor is Franciaország szerepét és történeti küldetését kell kifejezni a tanítójelöltek előtt. Mikor ezek tanítókká válnak, ők lesznek az egyes községekben a nemzeti szellem képviselői. A tanítóképző nem felelne meg feladatának, ha a nemzeti érzéssel telített történelmi oktatásban valami hiány volna, mert akkor jelöltjei a tanításra a francia szellem szeretete nélkül bocsáttatnának.“ (U. o. 43. l.)

A katonai gyakorlatokat 1902-ben honosították meg a középiskolákban. Az elemi iskolában már eltörölték az ilyen gyakorlatokat, de viszont a tanítóképző intézetekbe 1921-ben vezették be kötelező jelleggel. (Dr. Roman: *The New Education in Europe*: 129. l.) Az utolsó háború tanúsága szerint igen kevés haszna volt a középiskolások katonai kiképzésének, azért most inkább arra törekcszenek, hogy a testgyakorlással és a történelmi s más hazafias tantárgyakkal alkalmassá tegyék a tanulókat a katonai kiképzésre. A nemzeti szellem felébbresztésére minden alkalmat felhasználának, főleg pedig a történelmet.

Amíg csak saját nemzetüket dicsőítik, ez a hazaszeretetnek olyan élesztgetése, amely senki iránt sem kelt gyűlöletet a tanulóknak szívében. A történelmi oktatás azonban kénytelen azokkal a népekkel is foglalkozni, amelyek harcban állottak a franciával; ilyen főleg az angol és a német. A százéves háború angol pusztításait a legelénkebb színekkel festik le a tankönyvek. Angolelles álláspontjuknak igazolására még Roosevelt mondását is felhasználják, melyet az amerikai-angol konfliktus idején mondott: „Ha Angolországgal akartok tárgyalni, akkor nagyon jól teszitek, ha egy jó nagy botot visztek magatokkal.“ (Brossolette: *Avec une grosse canne*. Journal des Instituteurs et des Institutrices. 1924. okt. 18.) Milyen hangon beszélnek akkor a németekről, ha a saját szövetségeseikről így nyilatkoznak?

Az olvasókönyvek tele vannak németgyűlöletre hangoló olvasmányokkal. Az egyik legelterjedtebb a Fournier könyve: *Les Lectures des Petits*, melyből 1924-ben magában 400 ezer példány kelt el. Ennek 111—13. lapjain olvasható egy háborús leírás a „béke“ hatodik esztendejében a „győztes“ országban! Címe: *A kis rokkantak*. (*Les petits Mutilés*.)

„A világháború első esztendejében vagyunk. Ősz van; a nép didereg a csipős ködben. Az utcák tele vannak sárral. A nép azonban nem törődik sem a hideggel, sem a sárral. A mi falunk teljesen elhagyatott. Minden férfi elment. Sokan halottak már... oh borzalom!...

Minden reggel — az iskolába való belépéskor — a tanító helyén egy fiatal lányt láthatunk, aki mosolyog ránk. A mi tanítónk a többivel együtt ment a harcba. Vitézül küzd és már el is nyerte a vitézségi érdemkeresztet.

Ma a kisfiúk és a kisleányok egymás mellett ülnek a padokban. A kis leányok harisnyát, szvetttert, érmelegítőt kötnek a katonák számára a frontra. Mi fiúk is szeretnénk kötni tudni.

Mikor helyet foglalunk, megnyílik az ajtó. Egy Dinant-ból való belga fiú lép be.

Mindnyájan felállunk és felkiáltunk:

„Itt a Marcel! Jó reggelt, Marcel!“

Szegény kis pajtásunknak, akinek anyja közénk menekült, mind a két karja le van vágva. A németek csináltak vértanút belőle. És azonkívül még meg is ölték az atyját, a nővérét és a bátyját.

Elmúlik néhány perc. A folyosóról csoszogás hangja hallatszik. Egy másik iskolás fiú lép be, aki egészen a füléig érő katonasapkát visel. Csak féllába van! A gyermekek segítségére sietnek, hogy elvegyék mankóit. Katonásan, komolyan szalutál, mint az öreg katonák szoktak. Crépy mellett az egyik német Taube bombája szakította le a lábát és ölte meg a nagyanyját.

Mit tett ez a szegény kis gyermek, hogy így megcsönkítették? Oh átkozott németek, Franciaország gyermekei szívükben sokáig átkozni fognak benneteket!“

Más könyvek is hosszasan és színesen írják le a németek rendbontásait és kegyetlenségeit. (Delavoix et Yohin: *Lecture Courante* 347—8; Une Réunion de Professeurs: *Histoire de France Cours Préparatoire*, 106; Clemendet: *L'Histoire* 147.) Segond pedig azt mondja, hogy a világháború az európai civilizáció küzdelme volt a germán barbársággal. (*Petite Histoire Générale* 288.)

A világháború okaának tárgyalásánál minden higgadságukat elvesztik. Hogy a világháború fölidézésében a németet tartják bűnösnek, az természetes következménye németgyűlöletüknek. De még a régi háborúk miatt is mindig a németet teszik felelőssé.

„1866-ban Poroszország, legyőzván Ausztriát Sadowánál tönkretette a német szövetséget és magát tette meg a németiség vezetőjének, a nélkül, hogy formálisan is annak nyilvánította volna magát. III. Napoleon is kedvezett neki, azt remélte, hogy bizonyos viszonzásokat kap tőle, de nem kapott semmit. A poroszoknak eszük ágában sem volt elismerni az ő szolgálatát, ha-

nem arról álmodoztak, hogy új bosszút állanak Jénáért, hogy elveszik tőlünk Elzász-Lodaringiát, melyet 1815-ben nem tudtak megszerezni. A Franciaország elleni gyűlöletet tanították iskoláikban, még a kis gyermekek között is.“¹

Vilmos császár „ki akarta terjeszteni uralmát egész Közép-Európára. Központi hatalomról álmodozott, mely az ő felsőbb-sége alatt egyesítette volna nemcsak Ausztria-Magyarországot, hanem Belgiumot és Hollandiát is, ami az óceánhoz kijáratot biztosított volna számára.“ (Guraud: *Histoire de France*. 149. l.)

„Németország uralma alá akarta hajtani egész Európát. Negyvennégy évig készült erre a háborúra.“ (Lavis: *La Première Année*. 246. l.)

Az ántánt békés volt, a hármasszövetség volt a békétlen. Amaz a bárány szelidségével, ez a farkas vérszomjával van bemutatva a tankönyvekben:

„Európának két liberális állama: Franciaország és Angolország a közös ellenséggel szemben egyesült és baráti szövetséget kötött.

Franciaország, ez az erős békés ország, az egész világon az igazságosság és összetartás eszméit hintette szét; a nemzetek pedig, látván, hogy mi mily okossággal kerülünk ki minden háborús ürügyet és hogy mily odaadással védelmeztük a civilizációt, a mi barátságunkat keresték.“ (Gauthier et Deschamps: *Histoire de France*. Cours Moyen. 138.)

„A hármas ántánt békét kívánt. A hármas szövetségben Olaszország volt az, amely a békét kívánta. De egészen másként állt a dolog Németországgal és Ausztria-Magyarországgal. Ez a két hatalom hosszú idő óta készült a támadásra.“ (Faubert et Huleux: *Histoire de France*. Cours Moyen. 268.)

„Németország már hosszú idő óta táplálta magában a törekvést, hogy Európát és az egész világot erőszakkal is a maga fennhatósága alá hajtja. Mikor 1914 júliusában befejezte katonai előkészületeit, Ausztriával összefogva hozzáfogott terveinek megvalósításához, 28-án az ő biztatására vetette rá magát Ausztria a szerbekre, akik felkeltették haragját. Miután a cár mozgósította az orosz haderőt a szerbek esetleges védelmére, a német császár azonnal megüzente neki a háborút (augusztus 1-én) és két napra rá egy hazug ürügy alatt Franciaországnak is megüzente a háborút.“ (Segond: *Histoire de France*. Cours Moyen. 381.)

Hogy az osztrák trónörökös meggyilkolásának megtorlása csak ürügy volt egy régen előkészített háborúra, ez igen sok íronál előfordul. „E gaztett megbosszulásának ürügye alatt Ausztria előbb Szerbia leigázását, majd később hozzácsatolását indítványozta.“ (*Collection du Courrier des Examens*. 143.)

Guraud szerint „a trónörökös meggyilkolása egy szerb által és Ausztria hadüzenete Szerbiának az európai háborúra való

¹Segond: *Histoire de France*. Cours moyen. 350–51.

ürügyet takarta. A német császár azonnal a gyilkosság után megtette a háborúra való előkészületeket, tudván, hogy az alkalom lehet az európai összeütközésre". (Guraud: *Histoire de France*. 149. l.)

„Háború! — kiált fel Fournier. — Átok reá, aki felidézte. A háború áldozatainak vére az ő fejére hulljon.“ (*Pour notre France*. 25—26.)

Az angol iskola.

Egyetlen séta a Hyde Parkban megmutatja mindenkinek az angol élet legjellemzőbb tulajdonságát: a szabadságot. Bárki bármiről beszélhet, népgyűlést tarthat; a rendőr csak arra vigyáz, hogy tettelegesség vagy forgalmi zavar ne legyen. Itt egy szerzetes magyarázza a hallgatóságnak a vallás boldogító voltát, amott egy kommunista próbál híveket szerezni, és egyiknek a beszédét sem ellenőrzi a rendőrség. Hasonló szabadság uralkodik az iskolaügy terén is. Az iskolák maguk állítják össze tanterveiket, de jóváhagyásra a Board of Educationhoz kell felterjeszteni. Erős központi kormányzás mellett nagy szabadság is engedtetik. Az elemi iskolák számára kiadott utasításokban igen kevés szó esik a hazafiság tanításáról, a középiskolákéban pedig egyáltalában semmi (Board of Education: *Regulations for Secondary Schools* 1922). De azért mégis szól a hazaszeretetről, csak hogy nem külön programpont gyanánt, hanem az erkölcsan tárgyalásában. (Board of Education: *Elementary Education Provisional Code* 1922. 10—13.) És ha az előírásoknak ilyen fokú hiánya mellett mégis azt látjuk, hogy az angol iskola nemcsak hazafias, hanem imperialista nevelést ad, akkor lesz nyilvánvalóvá, hogy a nemzeti érzésre való nevelés milyen mélyről fakadó szükségesség. Minden hivatalos sürgetés és ellenőrzés hiányában is „Birodalmi Nap“-ot tartanak az iskolák. „Gondolkozzál imperialisztikusan!“ — mondja a legtöbb földrajz-könyvük. (Pl. *Far and Near Geographical Series* Book VI. p. 7.)

Olvasókönyveik tele vannak hazafias dalokkal, a háborúkban kitűnt hősök dicséretével és az angol világuralomra való büszkeség érzésével. A tenger — a világ összes tengerei — az ő tengerük. (*Our native seas*.) A *Rule, Britannia*-t minden tanulónak kell tudnia. Ennek második verse szerint nincs még egy nemzet a föld kerekéségén, mely oly áldott volna, mint az angol; és ha minden más nemzet elvész is a zsarnokság hatalma alatt, az angol akkor is fog uralkodni és virágozni. Nem is lehet hallani pacifista szólamokat! Nem nevelnek háborúra, de a háborút, a háborús erényeket nem zárják ki a nevelésből és nyíltan megmondják, hogy „a pedagógia még nem találta meg a háború morális egyenértékét“ (Jonathan Scott: *The menace of nationalism in education* 150. lap), ennél fogva kell róla beszélni az iskolában is. „Félj az Istentől, de tartsd szárazon a puskaport!“ — mondja az egyik könyv. Az angol iskolásgyer-

mekbe belenevelik azt a tudatot, hogy az angol nemzet a világ legnagyobb jótéteménye, mert őalattuk mindenki boldog. Price Collier bizonyos iróniával mondja erről a túlzott önérzetről (*pooled selfesteem*): „Nagy önzés ez, melyet megirigyelne még Nagy Sándor, Cézár vagy Napoleon is. Ki hiszi azt, hogy a világ ott boldogabb, ahol Anglia uralkodik? Az angol. Ki hiszi azt, hogy India boldogabb? Az angol. Ki hiszi azt, hogy a Kelet boldogabb az angol uralom alatt? Az angol. Ki hiszi azt, hogy Észak-Amerika boldogabb? Az angol. De mit gondol az a négyszázmillió ember, aki angol kormányzás alatt áll? Mit szólnak ők e boldogságról?” (*England and the English*. 74—75. l.)

Az angol ember franciagyűlölete hagyományos. H. W. Nevinston így idézi Nelson admirális szavait a franciákról: „Az én első parancsom a matrózaim számára az, hogy gyűlöljék a franciát, akár királypárti, akár köztársasági. Úgy kell gyűlölniük a franciát, ahogy az ördögöt gyűlölük.” (Nevinston előszava *Whitehouse and Gooch: Wider Aspects of Education* p. VI.) Igaz, hogy ez nincs benne sem az Utasításokban, sem a tankönyvekben, de ez még nem jelenti a franciagyűlöletnek barátságá vá való átalakulását; ugyanaz a szabadság, mely előírás nélkül olyan izzó hazaszeretetet tanít az angol iskolában, elvégezheti Nelson szavainak és érzelmeinek továbbterjesztését is. Az iskolakönyvek azonban semmit sem tartalmaznak ebből, mindazonáltal az angol királyok franciaországi hódításait éppen ellentétesen magyarázzák, mint a franciák. Jeanne d’Arcról is csak azt tartják helyénvalónak megemlíteni, hogy sem írni, sem olvasni nem tudott. (Prothero: *Nelson’s School History* 145. l.) A most már szentté avatott Jeanne d’Arcról vannak barátságosabb olvasmányok is az angol iskolakönyvekben:

„Egy napon egy fejedelem katonái, akik gyűlöltek a francia királyt, elfogták Jeanne d’Arcot. Ez a fejedelem átadta az angoloknak. Ti már tudjátok, hogy Johannáról azt híresztelték, hogy boszorkány. Megvizsgálták tehát egy francia püspök és más bírók által. Ezek megerősítették, hogy Johanna valóban boszorkány. Nos, ezekben a vad és kegyetlen időkben az volt a szokás, hogy megégették azokat, akik boszorkányoknak bizonyultak. Ezt a derék lányt is elégették. Még az ellenségei is könnyeztek, mikor meghalni látták. Egy angol, aki ott állt, ezt mondta: „Elvesztünk, mert szentet égettünk meg!” Igaza is volt. Anglia csakhamar elvesztette Franciaországot.” (*Highways of History* Book I. 58—64.)

Hasonló higgadtsággal beszélnek a németekről is.

Az angol iskolakönyvek sokkal higgadtabbak a franciánál. A háború előtti történelmi és földrajzi könyvek nagy rokonérzéssel szólnak a németekről. A *Cambridge Geographical Readers* még 1921-ben is így nyilatkozik róluk: „A német szorgalmas, kitartó, törvénytisztelő és gondolkodó nép és nagy szeretettel csügg hazáján, melyet büszkén mond «Vaterland»-nak.

Nevelési rendszerük nagy tökéletességű és műszaki iskoláik talán a világ legjobb iskolái voltak... A cselekvés és az alkotás tökéletessége és rendszere a sarkpontjai a német jellemnek." (Book IV. 115. lap.)

Az ilyen elismerés mellett azonban hibáit is felsorolják. A világháború történetének elmondásában pedig Németországot teszik meg bűnbaknak, akárcsak a franciák. Habár a történelemtudomány már tisztázta a kérdést, hogy a háború kitörését az orosz általános mozgósítás siettette, s főleg az a tény, hogy ez a mozgósítás nem részleges, hanem általános volt — ami a diplomáciában egyértékű a hadüzenettel —, az angol iskolakönyvek mégis csak részleges orosz mozgósításról beszélnek. De nyíltan is Németországot teszik meg főbűnösnek. Szerintük Németország világhatalomra törekedett s ezt csak az angollal való megmérkőzés után érthette volna el, tehát angolelles politikát űzött.

„Miért nézett kapzsi szemmel Angolországra? Mert több és jobb kijáróra volt szülksége az óceán felé, de az csak küzdelem árán volt elérhető.

Vilmos császár már az angol-búr háború idején remélte, hogy a búrok megverik az angolokat és ha akkor több hajójuk lett volna a németeknek, az angol gyarmatoknak egy részét már akkor elvették volna tőlük.

Az angolgyűlöletet minden módon terjesztették. A németek meg voltak győződve arról, hogy eljön az az idő, amikor vége lesz az angol birodalomnak és helyébe az övék fog lépni." (A legtöbbet használt iskolakönyv Angolországban: *Highroads of History* Book V. 279—80.)

„A világháború kitörésének oka minden kétségen felül a német birodalom nagyraagyása volt." (Prothero: *Nelson's School History* 488.)

„Ma már teljesen tisztázott dolog, hogy Németország régóta készülődött megtámadásunkra kereskedelmünk, gyarmataink és nemzeti életünk miatt." (Blackie & Son: *Short History of Great Britain* 263. l.) — „Németország — ma már világosan látható — tervezte Franciaország kirablását, gyarmatainak elfoglalását, a maga európai főuralmát és az angol birodalom tönkretételét." (*Brief Survey* 249. l.)

A legbrutálisabb fogalmazás sem hiányzik: „A világháború igazi oka az volt, hogy Németország akarta és fel volt rá készülve." (Arnold Fester: *History of England* Vol. II. 832. l.) „A központi hatalmak és egyedül csak ők a bűnösök a háborúért, annak minden szenvedéséért és borzalmaiért." (Marten: *The Groundworth of the War* 728.) „A háborút Németország és Ausztria sietteték. A körülmények teljesen elégtelenek a háború jogosságának igazolására. Ők elsősorban nem Szerbiára gondoltak; ők arra gondoltak, hogy megszerezze a világhatalmat és arra, hogy versenytársaikat tönkretéhesse." (Ramsay Muir:

Short History of the British Commonwealth. Part VI. 773. 1.) És ez a könyv 1924-ben, tehát akkor jelent meg, amikor Barnes és Fay művei már objektív megvilágításba helyezték a kérdést és pl. Tisza István szerepe is ismeretes volt Nyugat-Európában.

A háború borzalmait leíró s a németek meggyűlölésére hangoló elbeszélések nincsenek az angol olvasókönyvekben, de úgy általánosságban mégis emlegetik a német brutalitást. „A háború folyamán a németek Belgiumban nagyon brutálisak voltak. Löwen-ben — Belgium Oxfordjában — ahol a középkori építészetnek igen sok remeke volt meg épségben, ahol a tudománynak és a művészetnek otthonuk volt, a városházát kivéve, mindent elpusztítottak.“ (Miller: *Beginners' History of England Division III. 743. 1.*)

A német iskola.

A két győztes hatalom iskoláiban tehát nagyon gyengén áll a pedagógiai pacifizmus ügye. A nagy összeomlás után Németországban a szociáldemokraták és a kommunisták kezdték hangoztatni a világpolgárságot, szemben a hazafias neveléssel. De nemcsak beszéltek róla, hanem a nagy csapás első önkívületi állapotában még a német nép elernyedtségét is felhasználta a szocialista Hoffmann, hogy a weimari alkotmány 148. szakasza a német iskola feladatává „az erkölcsi nevelést, a polgári érzést, a személyi és a hivatásos szolgálatot tette „a német hazafiság és a nemzetközi kiengesztelődés szellemében.“ Ez az első eset — mondja Jonathan Scott —, hogy egy nagy ország kötelességgé tette a nemzetközi nevelést. (*The Menace of Nationalism in Education* 96. 1.)

Az ennek megfelelő intézkedések nem maradtak el. „Minden könyvet, mely a háború dicsőítését tartalmazza, el kell távolítani az iskolából. A tanításnak semmiféle ágában nem szabad a tanítónak olyan kifejezést használnia, mely a forradalmat elítélné vagy a mai kormányrendszert rosszalná, mert ez gyengíteni a tanuló előtt a nép vezéreinek tekintélyét.“ (*Zentralblatt für die gesamte Unterrichtsverwaltung in Preussen. 1918. 708.*) Hoffmann utódja a közoktatásügyi minisztériumban Haenisch volt, aki megtartotta elődje rendeleteit, sőt újakkal szaporította. „Erősen megköveteljük — mondja 1918 nov. 27-én kelt decretumában —, hogy az iskola ne legyen ismét a népek elleni gyűlölet szószeke és a háború dicsőítője.“ (U. o. 711. lap.) És ez a miniszter két és fél évig vezette a német birodalom közoktatásügyét.

Utána Becker, majd Boelitz következtek. Ezek már az eleven germán szellem hívei voltak s egymásután bocsátották ki a hazafias szellemű rendeleteket. „Minden iskolának az a feladata, hogy a német nyelv szeretetét, a német faj és a német nagyság szellemét hirdesse. jobban, mint akármikor ezelőtt.“ (*Zentralblatt, 1923. 199. 1.*)

Az olvasókönyvek újra felvették a császárról szóló olvasmányokat, noha a német birodalom köztársasággá lett. Mindent felhasználnak, hogy a császár népszerűségéből ne veszítsen. „Oh, milyen aranyzavak voltak azok, melyeket Vilmos császár mondott a háború kezdetén: Nem ismerek többé pártokat, csak németeket!” (Neuzeitliche Geschichtsbilder. Teil II. 49. l.). A legelterjedtebb költői olvasókönyvnek egy egész része van ilyen főcím alatt: *Unser Kaiserhaus*.

Herold, Reinke etc. *Deutsches Lesebuch* (Band I. Unterstufe). 267. lapján ma is ezt tanulják a tanulók: „Wie meinen Vater lieb ich ihn | bis zu dem letzten Hauch; | Was gilt's, wenn er mein Kaiser ist, | mein Vater ist er auch. | Er blickt von seinem Heldenthron, | mit Lust auf jedes Deutschen Sohn, | Der Kaiser lebe hoch!

A világháború okaival is foglalkoznak a tankönyvek s a Carnegie-alapítvány hivatalos kiadványa szerint egyetlen, de Scott vizsgálatai szerint még egynéhány hasonló szellemű könyv kivételével valamennyien ártatlannak mondják benne a németet. De még Scott is kénytelen elismerni, hogy a német egyetemi tanároknak 75%-a, a középiskolai tanárság pedig csaknem teljes egészében elveti a nemzetköziség programját. Csak az elemi iskolai tanítók között lehet észlelni — csekély tanultságuk miatt — erősebb hazafiatlan és nemzetközi érzületet. (Scott: Id. m. 140. lap.)

A nagy nemzetek iskoláiban tehát megbukott a pedagógiai pacifizmus. A győzők, akik kitalálták, meg sem próbálkoztak vele sem az iskolai Utasításokban, sem a tankönyvekben; a legyőzöttek — mint Németország — vállalták a rájuk kényszerített szótlanot, de amint meg tudtak szabadulni a szociáldemokrata kultuszminiszterektől, azonnal a győzők nyomába léptek és száműzték a pedagógiai pacifizmust az iskolából. Hiába akarják egyesek, mint Scott is, mesterségesen életre kelteni holmi utópista tervekkel! Ilyen tervek: rendszeresíteni kell a csere-tanárok intézményét, a Népszövetség cenzurája nélkül ne lehessen használni tankönyveket, a nemzeti nyelv helyett Európa összes iskoláiban az esperantót kell tanítani. Ezekre csak azt mondhatjuk e jeles békebarátoknak: *Après vous, Messieurs!* Egyetlen mondatáért hálásak vagyunk Jonathan Scottnak: „Az utolsó évek némely eseményei: a versailles-i békekötés, Franciaország elhibázott Ruhr-politikája erősen felfokozták a nemzeti érzést más nemzetek ellen.” (Scott: i. m. 209. lap.) Ez világos beszéd. Akik pacifizmust, sőt mi több: békét akarnak, azok ne az esperantót, meg a népszövetségi cenzurát sürgessék, hanem a „béke“-diktátumok helyesbítését hozzák létre. Addig is megmaradunk a mellett a gyanú mellett, hogy a pedagógiai pacifizmus nem egyéb, mint „a győző államoknak a legyőzöttek ifjúságára irányuló önző szuggesztívója és önbiztosítási fuffangja.” (Kornis: *Az elszakított magyarság közoktatásügye* 3. lap.)

Gáspár Pál.